

Forventning og overbebyrdelse

Fredskonferencen i Paris 1919

af Jörn Leonhard

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 15, 2019,
Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med Forbundscentralens egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Jörn Leonhard (født 1967) er professor for nyere og nyeste vesteuropæisk historie på *Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*; han er fellow ved *Royal Historical Society* i London og *Heidelberger Akademie der Wissenschaften*. Leonhard er forfatter til bl.a. *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs* (2014) og *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt 1918–1923* (2018).

I januar 1919 fremstod Paris for den unge britiske diplomat Harold Nicholson som ”stadig som en hovedstad ramt af chok”. Mylderet af mennesker, mængden af forventninger og den samtidige fremkomst af nyheder og rygter skabte en enorm fysisk og psykisk udfordring. Ifølge Nicholson ”mistede Paris under disse par uger sin sjæl. Paris’ hjerne, dette glørværdige produkt af vestlige civilisation, ophørte med at fungere. Paris’ nerver skingrede ildelydende gennem luften.” Meget hurtigt fornemmede han byens størrelse, teatrene, koncerterne og museerne, kontakterne og et meget nervøst publikum som en hindring for den nødvendige koncentration, som alle jo havde brug for for

at kunne hellige sig fredens arkitektur: ”Vi følte os som kirurger, der skulle udføre en operation midt i en balsal med alle patientens slægtninge stående omkring os.”¹

Den længe ønskede afslutning på krigen gav sig udslag i store forventninger til den kommende fredsordning, som ikke blot prægede de europæiske samfund, men også var mærkbar i hele verden. Samtidig forekom fredskonferencens uhyre opgaver efter opløsningen af Habsburgernes, Romanovernes og osmannernes multietniske imperier at udgøre en næsten overmægtig udfordring, hvori der allerede kunne anes en strukturel overbebyrdelse. Også Daily Telegraphs korrespondent, den fra Irland stammende Emile Joseph Dillon, fornemmede stemningen i den franske hovedstad som modsætningsfyldt. Lige så fascineret han var af forsamlingen af hele verden i metropolen, lige så opmærksom registrerede han kløften mellem politikkerne og diplomaternes aftenselskaber og koncerter og Paris’ indbyggere, som få uger efter krigens afslutningen møjsommeligt måtte klare sig gennem hverdagen.²

Forhåbninger og interesse modsætninger

Fredskonferencen i Paris var en foranstaltning af hidtil uset omfang, et forsøgsrum for international ordensoprettelse i det 20. århundrede.³ Paris var i foråret og sommeren 1919 ikke blot et verdenscentrum som følge af den geografiske agenda, der strakte sig fra Samoa i Stillehavet, østasiatiske Kiautschou og Østafrika over Mossul, Albanien, Cieszyn og Danzig til Eupen-Malmedy ved den belgisk-tyske grænse. Ud over repræsentanter for de allierede og associerede sejrsmagter og de officielle delegationer fra uafhængige stater såsom de britiske dominions Canada, Australien, New Zealand og Sydafrika kom der yderligere repræsentationer fra Indien og Egypten, som ikke havde officiel status, og endog forskellige grupper af kosakker fra det tidligere zarrige havde sendt repræsentanter til Paris. Alt i alt omfattede konferencen omkring 10.000 deltagere – statschefer og regeringsrepræ-

sentanter, diplomater og talrige eksperter i militære, økonomiske og retlige spørgsmål, men også erhvervsrepræsentanter og hundredvis af journalister fra hele verden, som skulle gøre fredskonferen-

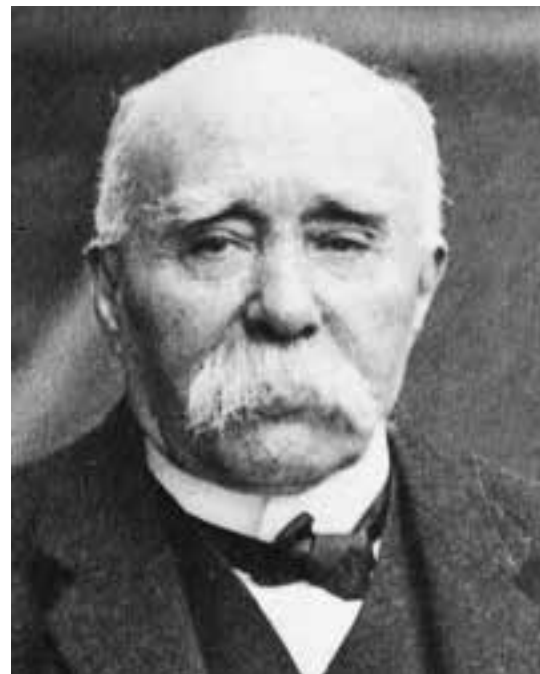
Woodrow Wilson, USA's præsident 1913-21, foto fra 1919 (foto: Harris & Ewing)

cen til også en global mediebegivenhed. Der var op til 1000 deltagere i konferencens plenum, som på forslag fra præsident Woodrow Wilson valgte den franske ministerpræsident Georges Clemenceau til formand, og i de 58 udvalg. Også udgifterne til konferencen var enorme. Alene det britiske udenrigsministerium brugte frem til september 1919 mere end 205.000 pund sterling til hoteller, rejser og forplejning til den britiske delegation.⁴

Ud over den snævrere kreds af officielle delegerede samledes i Paris et kosmopolitisk selskab, som uden for konferencebordene dannede en egen international offentlighed med talrige personlige netværk, som skulle vare ved længe efter 1919. Repræsentanterne fra mange kolonisamfund i Afrika og Asien kom til Paris med store forventninger – netop de knyttede deres forhåbninger til den amerikanske præsidents indflydelse og til betydningen af den af ham propagerede folkenes selvbestemmelsesret. Den senere leder af den vietnamesiske befrielsesbevægelse, Ho Chi Minh, var tillige med den førende blandt de afroamerikanske intel-

lektuelle, W.E.B. du Bois, blandt disse. De talrige andragender fra blandt andre Den Panafrikanske Kongres, bevægelsen ”Ungt Algeriet” og vietnameserne havde til formål at opnå en forbedret status i forhold til de europæiske kolonimagter.⁵ I alle disse tilfælde drejede det sig ikke mindst om at udnytte fredskonferencens internationale øjeblik til at skabe offentlig opmærksomhed omkring problemerne med den europæiske kolonialisme i Afrika og Asien og med spørgsmålet om raceadskillelse.⁶

I kontrast til de store forventninger, der satsede på en grundlæggende ny og global fredsarkitektur baseret på progressive principper, på transparens i forhandlingerne og på fageksperters rolle i økonomiske, militære og folkeretlige spørgsmål, var åbningen af konferencen præget af den tysk-franske konflikt og af konflikter, som hurtigt brød ud blandt sejrherrene. Med en historiepoltisk pointering åbnede den franske præsident Raymond Poincaré konferencen på 48-årsdagen for proklamationen af det tyske kejserrige, som efter den

Georges Clemenceau, Frankrigs minister præsident 1906- og 1917-20, foto fra c. 1919

preussisk-tyske sejr havde fundet sted i Spejlsalen i Versailles den 18. januar 1871. Formelt drejede det sig indledningsvis om en ”forberedende fredskonference”, hvor kun repræsentanter fra de sejrende

stater, men ikke de tabende fik adgang. Først i den sidste fase, efter overrækkelsen af traktatudkastet til den indtil da fra alle forhandlinger udelukkede tyske delegation og derpå til Østrigs, Ungarns,

David Lloyd George, Storbritanniens premierminister 1916-22, foto fra 1919 (foto: Harris & Ewing)

Bulgariens og Det Osmanniske Riges delegationer, skulle den blive en almindelig fredskonference.⁷ Det stod fra begyndelsen af klart, at fredstraktaten med Det Tyske Rige stod i centrum af konferencen, og at de øvrige traktater ville orientere sig mod denne.⁸

Stillet over for det store antal deltagere viste det sig hurtigt, at effektive beslutningsprocesser kun ville være mulige inden for en mindre kreds. Blandt stormagterne USA, Storbritannien, Frankrig, Italien og Japan blev de væsentlige spørgsmål i sidste ende behandlet i De Fires Råd, altså stats- og regeringscheferne for de fire allierede hovedmagter, Woodrow Wilson, David Lloyd George, Georges Clemenceau og Vittorio Emanuele Orlando. Men allerede efter kort tid var interessemodsatningerne iøjnefaldende.⁹ Den amerikanske præsident koncentrerede sig om Folkeforbundet som et instrument til kollektiv sikkerhed samt om de under Folkeforbundet underlagte mandatområder, som blev dannet af Det Tyske Riges tidligere

kolonier og af de områder, som Det Osmanniske Rige havde mistet i Mellemøsten. Folkeforbundets vedtægter udgjorde en del af Versaillestraktaten med Det Tyske Rige og alle de øvrige pariserforstadstraktater, men de vedrørte til at begynde med kun de allierede, de associerede og de tretten neutrale stater og altså udtrykkelig hverken Rusland eller nogen af de besejrede lande.¹⁰

I fransk perspektiv udgjorde sikkerheden i relation til Tyskland det afgørende orienteringspunkt. Et genstyrket Tyskland måtte ifølge opfattelsen hos den franske regering under Georges Clemenceau og hos den militære ledelse under marskal Ferdinand Foch under alle omstændigheder forhindres, og til dette formål tjente kravet om Rhingrænsen; ligesom de senere forbund med de nydannede stater i Østcentraleuropa også gjorde det. Den franske stillingtagen blev suppleret med et krav om høje krigsskadeerstatninger, som ikke blot skulle kompensere for den omfattende ødelæggelser i Nordfrankrig, men også på lang sigt inddæmme den tyske industrielle styrke.

Vittorio Orlando, Italiens regeringschef 1917-19, foto fra 1916 (foto: Camera dei deputati)

Den britiske premierminister David Lloyd George søgte først og fremmest at minimere Tysklands globale placering og koncentrerede sig derfor om emnerne handelskonkurrence, flåder og

kolonier. I sit Fontainebleau-memorandum vendte han sig i foråret 1919 imidlertid med en markering af en stærk antibolsjevisme mod en for vidtgående svækkelse af Tyskland eller endog den opsplittning af Tyskland, som dele af den franske ledelse omkring Foch gentagne gange bragte i spil. Den britiske delegation holdt derefter fast på, at Tyskland skulle bevares som en livsduelig kontinentalmagt for at kunne stå imod faren fra en ekspansiv bolsjevistisk revolution og tillige sikre en langsigtet ligevægt på det europæiske kontinent.¹¹

Agendaer og handlingsspillerum

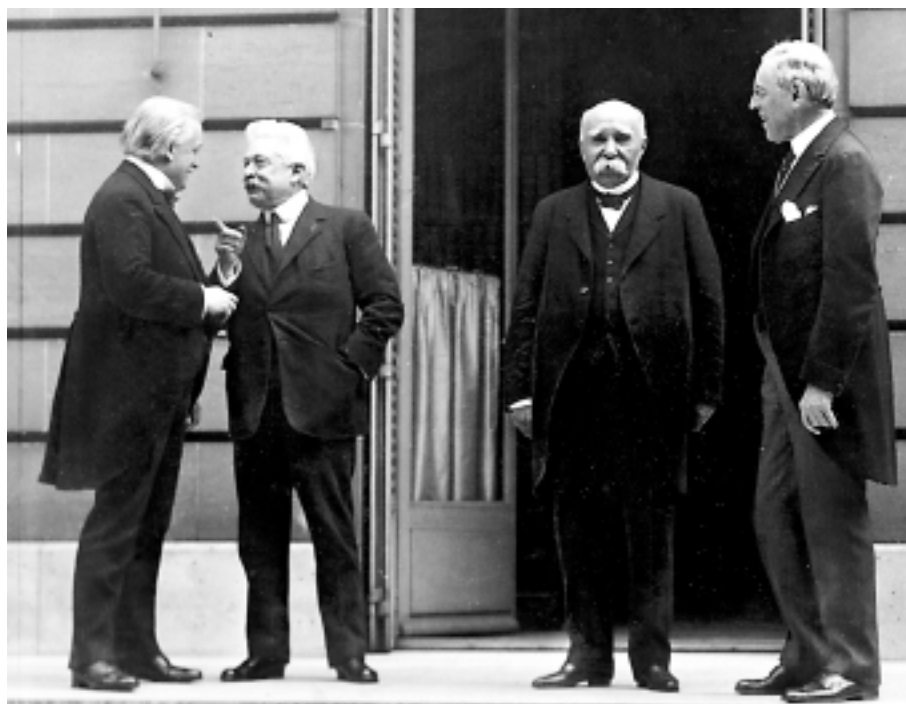
Den første fase fra åbningen den 18. januar og frem til Wilsons afrejse i midten af februar til USA, hvor der allerede var udbrudt indenrigspolitiske stridigheder om Folkeforbundspagten, var præget af procedurespørgsmål og diskussionen om Folkeforbundspagten samt om fremtiden for de tyske kolonier. Stillet over for det store antal af emner, aktører og forhandlingsniveauer aftegnede der sig snart en tendens til at delegere komplicerede detailreguleringer til eksperter, der som følge af det voksende tidspres i de mange spørgsmål, der ikke som den forestående behandling af Tyskland stod i centrum, kunne få en afgørende rolle.

I modsætning til, hvad de meget udbredte fotos af "De Fire Store" antydede, var handlingsspillerummet for de vigtigste politiske aktører i Paris fra begyndelsen af indskrænket. For det første som følge af de allerede mellem november 1918 og januar 1919 i især Østcentral- og Sydøsteuropa oprettede stater som Polen og Tjekkosllovakiet, mens britiske og franske tropper sikrede deres interessezoner i Mellemøsten; for det andet som følge af dynamikken i konflikter, der fortsatte efter krigsafslutningen eller var opstået i ordensvakuummet fra november 1918, som for eksempel borgerkrigene i Rusland og Finland. I sidste ende var de ledende stats- og regeringschefer i Paris under pres fra store indenrigspolitiske forventninger, der var opstået under krigen, og som fra november 1918 var blevet øget som følge valgkampe og intensiv pressedækning.¹²

Allerede den 24. januar, altså blot seks dage efter fredskonferencens åbning, viste Woodrow Wilson sig i konferencens plenum dybt foruroliget over, at man mange steder satsede på en strategi af voldelige fait accomplier og besatte områder, "hvis retmæssige indehavere skulle bestemmes af fredskonferencen". Han advarede mod, "at ved vold gennemtvungen besiddelse alvorligt skader kravene fra dem, som anvender sådanne midler". Også den britiske premierminister betragtede med stigende bekymring fortsættelsen af voldsanvendelse efter krigens afslutning. Især Zarrigets og Habsburgmonarkiets territorier forekom ham som "mangrovesumpe, hvori folkeslagenes rødder var så stærkt viklet ind i hinanden, at ingen fredsskaber kunne bevæge sig ind i dem uden at komme til at sidde fast."¹³

Med den amerikanske præsidents fire ugers fravær opstod der mellem midten af februar og midten af marts 1919 i Paris et vakuum, som skabte nye spillerum for mange aktører i anden række, især for Wilsons rådgiver Edward House. Den franske side benyttede sig i særlig grad af Wilsons fravær til at gennemtvinge egne betingelser. Da den britiske delegation i nogle spørgsmål som i tilfældet med de tyske krigsskadeerstatninger tilsluttede sig den franske argumentation, så House sig i februar og marts 1919 tvunget til at indgå kompromiser. Samtidig vandt mange eksperter i udvalgene indpas i de store temaer såsom de tyske grænser mod vest og øst, de tyske krigsskadeerstatninger og den tyske afrustning - dog hele tiden med den risiko at de fortabte sig i detaljer. Og endelig blev pressen i Paris i denne fase stadig tydeligere draget ind i kontroverserne, for eksempel ved at journalisterne blev videregivet oplysninger, som skulle mobilisere den franske offentlighed mod Lloyd Georges holdning i spørgsmålet om de polske grænser eller mod Wilsons indstilling over for Frankrig.¹⁴

Efter at Wilson den 15. marts var vendt tilbage fra USA, eskalerede konflikterne. I centrum stod der nu forskellige emneområder, som til stadighed blev kædet sammen. Først drejede det sig om delingen af de tyske kolonier i Afrika og Asien og

”De Fire Store” den 27. maj 1919- fra venstre David Lloyd George, Vittorio Orlando, Georges Clemenceau og Woodrow Wilson
(foto: Edward N. Jackson, US Army Signal Corps)

om det ny ordensmiddel, folkeforbundsmandaterne. Herunder kom det til en forbitret strid om det tidligere tysk forpagtede område Kiautschou (i dag Qingdao) i Kina, som Japan havde erobret ved krigens begyndelse og ønskede at beholde. Da de japanske krav om en antidiskriminationsklausul i Folkeforbundspagten blev afvist som følge af den massive modstand i Australien og USA mod immigranter fra Asien, var den japanske delegation klar til at rejse hjem.¹⁵

Dernæst rykkede stabiliseringen af den postimperiale sammenbrudszone ind i fokus. Omdannelsen af store dele af det tidligere Zarrige og af Habsburgermonarkiet til suveræne nationalstater i overensstemmelse med kriteriet om national selvbestemmelse skulle i Øst-, Østcentral- og Sydøsteuropa virke som en stabiliserende faktor. Men i realiteten opstod der ikke homogene nationalstater, men derimod nye ”nationalitetsstater” med store etniske og religiøse mindretal, som ville gøre minoritetsbeskyttelse til en permanent opgave.¹⁶ De italienske krav havde en kriseforstærkende virkning, idet de gik langt ud over de under krigen givne tilsagn om Sydtirol, og symbolsk tilspidsedes de i kravet om Fiume, der i dag er den

kroatiske havneby Rijeka. I Mellemøsten skuffedes mange arabere og lederen af den arabiske delegation i Paris, prins Faisal, i deres forhåbninger om en egen stat som modydelse for deres krigsindsats mod sultanatets tropper. Her betød den britisk-franske mandatløsning indledningsvis reelt fortsættelsen af en kolonipraksis.¹⁷

Det tredje tematiske tyngdepunkt udgjordes af behandlingen af Tyskland, og her lå uden tvivl konferencens kerne. I denne proces skabtes Versaillestraktaten, der med sine 440 artikler i 15 dele, bilag og supplerende dokumenter udgjorde den hidtil længste og mest komplicerede fredstraktat og tillige dannede mønster for de øvrige fredstraktater. Behandlingen af Tyskland var kædet sammen med andre af konferencens grundlæggende spørgsmål: med franske sikkerhedsinteresser, med Polens territoriale stilling og med den økonomisk-finansielle efterkrigsorden – det sidstnævnte punkt ikke mindst i relation til den store gæld mellem de allierede. Mens det hvad angik Tysklands demilitarisering hurtigt kom til gennemførlige kompromiser, førte kontroverserne om de territoriale bestemmelser til en alvorlig krise om den fremtidige status for Rhinlandet, Saarland

og Danzig.¹⁸ Krigsskadeerstatningerne viste sig at udgøre et særligt kompliceret problem. Alene en eksakt definition af disse – erstatning for umiddelbare krigsskader eller for fremtidige krigsfølger såsom pensioner – var særdeles omstridt. Det fremkomne kompromis var ved nærmere betragtning temmelig spinkelt, for størrelsen af erstatningerne blev i første omgang ikke fastsat, men overladt til efterfølgende konferencer. Traktatens artikel 231 tillagde Tyskland og dets allierede eneansvaret for krigsudbruddet. De efterfølgende artikler (232-244), der fastsatte Tysklands erstatninger, blev i sidste ende formuleret i krigsskadeerstatningskommissionen af den amerikanske ekspert John Foster Dulles, der knyttede Tysklands teoretiske eneansvar sammen med en anerkendelse af landets begrænsede betalingsevne. Her kolliderede åbenlyst sejrherrenes forskellige finansielle og økonomiske målsætninger.¹⁹

Kriser og modsætninger

Konferencens krisefase, der indtrådte i midten af marts 1919, tvang den 24. marts de ledende politikere til kun at mødes alene og med tolke i privatgemakkerne og til at opretholde absolut fortrolighed. De efterfølgende 148 møder i De Firs Råd udviklede sig til konferencens egentlige beslutningscentrum. I midten af april lykkedes det endelig at nå til et kompromis mellem USA, Frankrig og Storbritannien i spørgsmålet om Saarland, som i en periode på 15 år fik en særstatus under Folkeforbundets opsyn, mens der for Rhinlandet imod de franske krav blev fastlagt en blot temporær demilitarisering. Problemerne med Italiens krav om Fiume og Japans om Kiautschou eksisterede dog fortsat frem til slutningen af april. Da Wilson fortsat ikke ville give efter, rejste den italienske delegation under massivt indenrigspolitisk pres oprørt hjem og bragte konferencen på randen af sammenbrud.²⁰ Stillet over for belastningen fra interesse modsætningerne og magtasymmetrierne mellem sejrherrene, fra globale krisecentre og fra den ustabile situation i Tyskland voksede tvivlen om, hvorvidt en fredsslutning overhovedet ville

kunne lykkes.

Det i midten af april fremlagte udkast til Versaillestraktaten udgjorde et dobbelt stabiliserings tiltag: på den ene side for konferencens fremdrift, for på grundlag af dette kunne man den 18. april indkalde tyskerne til Paris, på den anden side for sejrsmagterne og deres bestræbelser på en efterkrigsorden. Prisen for dette værk, der var blevet frembragt i de omkring tolv uger siden 18. januar, var de mange selvmodsigelser i detailreguleringerne, som var et resultat af talrige kompromiser.

Den amerikanske præsident var for at kunne realisere Folkeforbundspagten som kernen i den af ham bebudede ny fredsarkitektur indstillet på vidtrækkende indrømmelser. I behandlingen af de tidligere tyske kolonier accepterede han det britiske krav om at gøre ende på Tyskland som flåde- og kolonimagt. Imidlertid tilfaldt de tidligere tyske besiddelser i Afrika og Asien ikke uden videre Storbritannien og Frankrig. Princippet om den af Folkeforbundet tildelte og af de europæiske stormagter overtagne forvaltning i rammerne af mandater betød et afgørende skridt mod en internationalisering i omgangen med kolonisamfund. Det markerede en ny retsopfattelse, som ikke udgik fra den traditionelle legitimitet til koloniejendom gennem besættelse, men fra indbyggernes og forvalterens principielt afbalancerede interesser.

Konferencens kriser i forbindelse med territorier som Rhinlandet, Saarområdet, Danzig, Fiume og Kiautschou opstod, fordi disse områder var særligt emotionelt ladede som symboler på sejr eller nederlag. Her blev politik på en helt ny måde rumliggjort, og netop mistede områder skulle komme til at få en eftervirkning som fantomer i efterkrigssamfundene og udgøre ansatzpunkter for en aggressiv revisionsnationalisme. Den internationalt anerkendte besiddelse af områder indbefattede kriteriet for etnisk tilhør – dette gav nationalstaten som hersker over et bestemt territorium, som basis for retlige og politiske afgørelser og som rum for nationalt bestemt loyalitet en så stor betydning.²¹

Imidlertid viste der sig ved siden af territorialprincippet et nyt kriterium for asymmetrien i magt-

trelationerne mellem sejrherrene. Det pegede på de finansielle og økonomiske magtpositioner, på magten over økonomisk vigtige ressourcer såsom olie og globale infrastrukturer som kanaler og havkabler. USA's ny styrke, der var blevet skabt af krigen, Frankrigs demografiske og økonomiske svaghed og den indsnævring af handlingsspillerrummene, som var et resultat af de allieredes indbyrdes gæld, understregede, at fredskonferencen ikke endte som en triumf for territorialismen.

Under konflikterne opstod der alt efter konflikten genstand forskellige alliancer mellem de allierede. Hvor USA i territorials spørgsmål samarbejdede med Storbritannien for at forhindre en fransk hegemonistilling på kontinentet, gik de amerikanske repræsentanter i spørgsmålet om krigsskadeerstatning imod Londons og Paris' delegationer. Som modydelse for det over for Clemenceau formulerede løfte om en af Folkeforbundet uafhængig tripelalliance, altså den faktiske fortsættelse af krigsforbundet, lykkedes det sluttelig Wilson og Lloyd George at revidere den af eksperter truffene aftale om grænseforløbet, som ellers ville være blevet meget ugunstig for Tyskland.²²

Særlig interessant er en sammenligning mellem omgangen med det Italienske krav på Fiume henholdsvis det japanske krav på Kiautschou. I begge tilfælde gik kravene tilbage til aftalemæssige løfter, som London og Paris havde givet Rom og Tokio under krigen. Hos Wilson førte kontroverserne imidlertid til forskellige reaktioner, som på karakteristisk vis belyser såvel fredsslutningens selvmodsigelser som agendaernes sammenfletning. Hvor Italien havde tilsluttet sig Folkeforbundspagten forud for kontroverserne om Fiume, så kunne Japan sætte sin tiltrædelse til Folkeforbundet under forbehold og udøve pres på den amerikanske delegation. Wilsons rådgivere advarede mod det eklatante brud på selvbestemmelsesretten og de 14 punkter, men Wilson henviste til, at Japan i stedet ville kunne slutte en separatfred med Tyskland og således styrke Tysklands mod den forestående fredstraktat.²³ At Kiautschou blev tildelt Japan og ikke Kina var en løsning, som med al tydelighed påpegede troværdighedsproblemet i omsætningen

af selvbestemmelsesretten som ledetråd for konferencen.²⁴

Vanskeligheder og resultater

I slutningen af 1917 var det lykkedes Frankrig, Storbritannien, Italien og USA at skabe en fungerende krigskoalition. Men forløbet af fredskonferencen viste, at sejrherrene gang på gang mislykkedes over for udfordringerne i et fælles fredsprogram.²⁵ Kun gennem kompromiser, nødløsninger og på bekostning af betydelige selvmodsigelser lykkedes det til slut i det hele taget at færdiggøre et traktatudkast. Hermed fjernede man sig fra betingelserne for den fred, på grundlag af hvilken Tysklands repræsentanter den 11. november 1918 havde underskrevet våbenstilstanden og Tysklands faktiske afvæbning. Heri lå der en afgørende troværdigheds- og legitimationsmangel, som blev forstærket af de besejredes udelukkelse fra fredskonferencen. Mens man i Paris holdt fast ved fiktionen om en forfredskonference, forelå der i april 1919 en mest muligt færdigformuleret definitivfred, for hvilken der ikke længere var et reelt forhandlingspillerum, idet løsningen på interesse modsætningerne mellem sejrherrene havde udtømt al indrømmelsespotentialer.

På baggrund af sine erfaringer i Paris udtalte en desillusioneret Wilson ved sin tilbagekomst til USA til Senatet: "Da jeg sagde disse ord (at alle folk besidder en selvbestemmelsesret), sagde jeg dem uden viden om alle de nationaliteter, som dag for dag kommer til os (...). De ved ikke og kan ikke forestille Dem, hvilken angst jeg har måttet lide, fordi millioner af mennesker har gjort sig forhåbninger på grundlag ad det, jeg havde sagt."²⁶ Man havde i Paris undervurderet virkeligheden af komplekse etniske sammenblandinger i store dele af Østcentral- og Sydøsteuropa, og den i praksis hverken konsekvente eller indsigelsesfrie anvendelse af folkenes selvbestemmelsesret gjorde problemet mange gange større. På denne baggrund udviklede der sig et voldspotentiale, der når som helst lod sig mobilisere udefra, og som blev ledsaget af aggressive interventionsfantasier.²⁷

Underskrivelsen af de allieredes fredstraktat med Tyskland i Spejlsalen i Versailleslottet den 28. juni 1919. Fredstraktaterne med Østrig, Ungarn, Bulgarien og Tyrkiet blev underskrevet i andre parisiske forstæder - heraf den samlede betegnelse ”de parisiske forstadstraktater”. (foto: Encyclopædia Britannica)

Resultatet af fredsforhandlingerne i Paris var et komplekst kompromis mellem skuffede sejrherre, som ikke tilfredsstillede nogen. I modsætning til på Wienerkongressen 1814/15 eller på Berlinkongressen 1878 agerede de politiske aktører ikke længere som en isoleret elite i det diplomatiske elfenbenstårn. Ikke blot Wilson, Clemenceau og Lloyd George, men også de tyske østrigske, ungarske, tyrkiske og italienske delegationer måtte formidle deres afgørelser og forhandlingernes resultater til deres hjemlige samfund.²⁸

Hvor diplomaterne på de store fredskonferencer i 1648 og 1815 havde forfulgt det mål at afbalancere magtfuligheder gennem territoriale forskydninger og at inddæmme dem gennem såvel dynastier som den revolutionsprofylaktiske virkning af det monarkiske princip, trådte i Paris nationalstaten, Folkeforbundet og en international sikret mindretalsbeskyttelse i forgrunden. Mens diplomaterne i 1814/15 havde satses på at forhindre hegemoniale bestræbelser og at skabe sikkerhed mod en ny stor krig og havde repræsenteret begrænsede reguleringskrav, var fredstraktaterne i 1919 kendetegnet ved langt mere vidtgående udformningskrav og en

tilsvarende reguleringsfylde. En yderligere forskel lå i suverænitetkonceptet, som i 1815 var stærkt monarkisk præget og omfattede et principielt afkald på interventioner, mens der efter 1919 med erstatningsspørgsmålet, sammenslutningsforbuddet over for Tyskland-Østrig, omgangen med Det Osmanniske Rige og mindretalsbeskyttelseaftalerne over for de østcentral- og sydøsteuropæiske stater aftegnede sig et beredskab til at bryde den statslige suverænitet under påkaldelse af overordnede principper.²⁹

Hvor fredstraktaterne fra det 17. til det 19. århundrede som følge af erfaringerne fra den tidlige nyere tids konfessions- og borgerkrige med oblivionklausulen indeholdt ideen om en ”velgørende glemsel”, så kom det i Paris til en stærk emotionel og symbolsk opladning, som det viste sig i behandlingen af de tyske delegationer ved overrækkelsen af fredsbetingelserne i begyndelsen af maj og ved underskrivelsesceremonien den 28. juni 1919. I stedet for aktørernes principielt lige rang, som efter 1815 fortsat bestod inden for pentarkiet af Storbritannien, Frankrig, Rusland, Østrig og Preussen, og afkriminaliseringen af fjenden ind-

trådte forestillingen om krigen som en forbrydelse og et brud på moralske normer. På den ene side knyttede man dermed an til de store forhåbninger om ved hjælp af international ret at skabe en universel gyldig fredsordning grundlagt på rationelle kriterier. Da især den allierede krigspropaganda havde fremstillet krigen som en konflikt om folkeretten, så forekom rettens sprog i 1919 at være den eneste legitime form for en fredsslutning, som skulle være noget andet end et resultat af magtpolitisk rivalisering. På den anden side frembød rettens sprog selv et reservoir for højemotionelle iscenesættelser og en moralisering af politikken. Således blev kategorierne, forbrydelse, skyld og straf en del af fredspolitikken i 1919. Netop i erstatnings-spørgsmålet overlejreredes politisk og moralsk økonomi; her blev skyld og gæld til stadighed knyttet sammen.³⁰

I sammenligning med andre efterkrigsordninger fik Parisfredsordningen i 1919 den korteste virketid. Med traktatværket opløstes pentarkiet – Det Tyske Rige og Rusland var indledningsvis udelukket fra den ny efterkrigsordning; Habsburgermonarkiet var opløst; Frankrig og Storbritannien kunne til nøds anses for usikre vindere, som var økonomisk og demografisk udpinte; mens USA efter den fejlslagne ratificering af traktaten og sin tidlige tilbagetrækning faldt bort som stærk politisk partner.³¹ En yderligere svaghed lå ikke mindst i den principielle antagelse, at alle stater ville acceptere traktaterne som sådanne. Men Tyrkiet og Kina satte umiddelbart spørgsmålstegn ved dem og fulgte deres egen revisionspolitik. Tyskland og Ungarn var kun under massivt pres indstillede på at ratificere traktaterne og koncentrerede sig straks om revisionen af dem. Dertil kom konflikterne mellem de resterende sejrherre: Den italienske ledelse forfulgte sine egne mål; Frankrig og Storbritannien var fortsat viklet ind i utallige stridigheder, der strakte sig fra behandlingen af de tyske ubåde og gennemførelsen af traktatreguleringerne i Østcentraleuropa og Tyrkiet til spørgsmålet om krigsskadeerstatningerne til Rusland. Resultatet var en kultur af accepteret midlertidighed.

Og alligevel bør problemerne og vanskeligheder ikke overskygge resultaterne. For i betragtning af kriserne under fredskonferencen, voldsudøvelsens fortsættelse mange steder og instabiliteten i de besejredes samfund var det i det hele taget en præstation overhovedet at nå frem til en fredstraktat. Med Folkeforbundspagten, mandaterne og ansættelsen til en international mindretalsbeskyttelse etablerede man hidtil ukendte institutioner og normer, med hvilke man kunne videreudvikle den ufuldkomne traktat. Selv med sine selvmodsigelser, vanskeligheder og udskudte problemer var resultatet i sommeren 1919 bedre, end hvis hele fredskonferencen var slået fejl, hvilket ville have bragt de udmattede efterkrigssamfund ud i en uoverskuelig situation af ny voldsudøvelse.³² Med alle sine svagheder repræsenterede fredsslutningen netop, hvad der i sommeren 1919 var opnåeligt.

Én dag efter Versailles traktatens underskrivelse gjorde den sydafrikanske diplomat Jan Smuts status. I en artikel i New York Times fremhævede han, at den 28. juni ikke var afslutningen på bestræbelserne for at skabe fred, men blot indledningen til en lang og møjsommelig proces: ”Det egentlige arbejde med fred vil først begynde, når denne traktat er blevet underskrevet og der er gjort definitivt ende på de ødelæggende lidenskaber, som gennem næsten fem år har hjemsøgt Europa.” Smuts kritiserede de efter hans mening hårde traktatbetingelser, men bestræbte sig på en afvejet vurdering. Således fremhævede han som resultater af krigen en skadet civilisation, men også en afslutning på den preussiske militarisme. Ud af de ”pacifistiske idealer” var opstået Folkeforbundet, som bød på muligheden for en virkelig fred mellem folkeslagene.³³ Trods alle vanskeligheder og selvmodsigelser gav traktatværket og den deri indeholdte Folkeforbundspagt i hans øjne afgørende ansatser for en gradvis ændring af de internationale ordensprincipper efter nye kriterier, mod hvilke overtrædelser fra nu af kunne vurderes. Hertil talte for ham selvbestemmelse, mindretalsrettigheder, en permanent ny international organisation samt afrustningsbestrebelse. Med Den Internationale Arbejdsorganisation under Folkeforbundet var

der blevet skabt ansatser til globale standarder for arbejdsområdet, og mandatsystemet var trods videreførelsen af racistiske hierarkier og koloni-regimer et første skridt i retning af en international kontrol med kolonihærdømme. I alle disse elementer lå der et stort løfte, som skabte forhåbninger. Også selv om disse ikke kunne opfyldes på

kort sigt, aftegnede der sig for Smuts i forhold til førkrigstiden en udgangspræmis for en ny fredsordning: Det var en begyndelse, ingen opfyldelse, ingen afslutning, og det ville derefter afhænge af, hvorledes politikerne og diplomaterne konkret ville udfylde disse rammebetingelser.³⁴

Noter

- 1 Harold Nicolson, *Friedensmacher 1919*, Berlin 19346, s. 76–79; Se Ferdinand Czernin, *Die Friedensstifter. Männer und Mächte um den Versailler Vertrag*, Bern 1968, s. 84; Jörn Leonhard, *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt*, München 2018, s. 651.
- 2 Se Emile Joseph Dillon, *The Inside Story of the Peace Conference*, New York 1920, s. 28–31.
- 3 Se Harold William Temperley (ed.), *A History of the Peace Conference of Paris*, 6 bind, London 1920–1924; Leonhard (note 1), s. 650–687; Manfred Boemeke/Gerald D. Feldman/Elizabeth Glaser (eds.), *The Treaty of Versailles. A Reassessment after 75 Years*, Cambridge 1998; Gerd Krumeich (Hrsg.), *Versailles 1919. Ziele – Wirkung – Wahrnehmung*, Essen 2001; Jean-Jacques Becker, *Le traité de Versailles*, Paris 2002; Jeff Hay (ed.), *The Treaty of Versailles*, San Diego 2002; David A. Andelman, *A Shattered Peace. Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, Hoboken 2008; Timothy Baycroft/Conan Fischer (eds.), *After the Versailles Treaty. Enforcement, Compliance, Contested Identities*, London 2008; Alan Sharp (ed.), *The Versailles Settlement. Peacemaking After the First World War, 1919–1923*, New York 2008.
- 4 Se Manfred Berg, *Woodrow Wilson. Amerika und die Neuordnung der Welt*, München 2017, s. 163; Eberhard Kolb, *Der Frieden von Versailles*, München 2011, s. 49–53; Sally Marks, *Behind the Scenes at the Paris Peace Conference of 1919*, i: *Journal of British Studies* 2/1970, S. 154–180, her s. 178.
- 5 Se Erez Manela, *The Wilsonian Moment. Self Determination and the International Origins of Anti-Colonial Nationalism*, Oxford 2007, s. 141–175; Leonhard (note 1), s. 837–852.
- 6 Se Margaret MacMillan, *Die Friedensmacher. Wie der Versailler Vertrag die Welt veränderte*, Berlin 2015, s. 533.
- 7 Se Czernin (note 1), s. 10ff.
- 8 Se Marcus Payk, *Frieden durch Recht? Der Aufstieg des modernen Völkerrechts und der Friedensschluss nach dem Ersten Weltkrieg*, Berlin 2018, s. 358–366.
- 9 Se Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München 2014, s. 950f.
- 10 Se Margaret MacMillan, *Paris 1919. Six Months that Changed the World*, New York 2001, s. 53–106.
- 11 Se David Lloyd George, *Fontainebleau-Memorandum vom 23. März 1919*, i: Klaus Schwabe (Hrsg.), *Quellen zum Friedensschluß von Versailles*, Darmstadt 1997, s. 156–166; Caroline Fink, *The Peace Settlement, 1919–1939*, i: John Horne (ed.), *A Companion to World War I*, Malden 2010, s. 543–557, her s. 543–547.
- 12 Se Leonhard (note 1), s. 852ff.
- 13 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, 2 bind, London 1938, her bind. 1, s. 307. Se Czernin (note 1), s. 193f.
- 14 Se Leonhard (note 1), s. 854f.
- 15 Se Bruce A. Elleman, *Wilson and China. A Revised History of the Shantung Question*, Armonk 2002, s. 93–110.
- 16 Se Erwin Viefhaus, *Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friedenskonferenz 1919. Eine Studie zur Geschichte des Nationalitätenproblems im 19. und 20. Jahrhundert*, Würzburg 1960.
- 17 Se Leonhard (note 1), s. 746–759.
- 18 Se *ibid.*, s. 759–788.
- 19 Se *ibid.*, s. 788–812; Bruce Kent, *The Spoils of War. The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932*, Oxford 1989.
- 20 Se Holger Afflerbach, *Italien als Siegermacht in Versailles 1919*, i: Krumeich (note 3), s. 159–173.
- 21 Se Charles S. Maier, *Consigning the Twentieth Century to History. Alternative Narratives for the Modern Era*, i: *American Historical Review* 3/2000, S. 807–831; samme, *Transformation of Territoriality 1600–2000*, i: Gunilla Budde/Sebastian Conrad/Oliver Janz (Hrsg.), *Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien*, Göttingen 2006, s. 32–55; Leonhard (note 9), s. 18f.
- 22 Se Klaus Schwabe, *Einleitung*, i: samme. (note 11), s. 1–38, her s. 15.
- 23 Se *ibid.*, s. 18f.
- 24 Se Leonhard (note 1), s. 858ff.
- 25 Se Leonhard von Muralt, *Der Friede von Versailles und die Gegenwart*, Zürich 1947, s. 78ff.; Wilhelm Deist, *Die militärischen Bestimmungen der Pariser Vorortverträge (1966)*, i: samme., *Militär, Staat und Gesellschaft. Studien zur preußisch-deutschen Militärgeschichte*, München 1991, s. 235–248, her s. 247.

- 26 Cit. efter Manela (note 5), s. 215.
- 27 Se Martin Schulze Wessel (Hrsg.), *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918–1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*, München 2004; Anthony Lentin, *Decline and Fall of the Versailles Settlement*, i: *Diplomacy & Statecraft* 2/1993, s. 358–375.
- 28 Leonhard (note 9), s. 967.
- 29 Se Reinhard Stauber, *Innerstaatliche Ordnung und internationales System auf dem Wiener Kongress 1814/15*, i: *Der Staat. Beiheft* 23/2015, S. 79–99.
- 30 Se Jörg Fisch, *Krieg und Frieden im Friedensvertrag. Eine universalgeschichtliche Studie über Grundlagen und Formelemente des Friedensschlusses*, Stuttgart 1979, s. 92–123; Leonhard (note 1), s. 1265ff.
- 31 Se Jennifer D. Keene, *The United States*, i: Horne (note 11), s. 508–523, her s. 519f.
- 32 Se Leonhard (note 1), s. 819–837, s. 854ff.
- 33 Se tillige Fisch, (note 30), s. 92–123; Leonhard (note 1), s. 1265ff.
- 34 Se William Mulligan, *The Great War for Peace*, New Haven 2014, s. 300f.; Leonhard (note 1), s. 1049f.

Forlaget ELLEKÆR ApS

www.ellekar.dk

Publiceret oktober 2020

Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.